

Obraz białostockiej „Solidarności” w dokumentach Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w latach 1980-1981 r.

Gorący sierpień 1980 r. na Białostocczyźnie przebiegał spokojnie, chociaż 28 sierpnia w Białostockiej Fabryce Przyrządów i Uchwytów został proklamowany strajk. Następnego dnia akcją strajkową podjęto w Białostockiej Hucie Szkła. Strajki szybko zakończyły się, gdyż kierownictwo tych zakładów spełniło żądania robotników. Inne zakłady pracy nie podjęły akcji strajkowej.

W Białymstoku zawrzało 4 września 1980 r., kiedy do strajku przystąpiła większość zakładów pracy. Strajki zakończyły się sukcesem robotników, gdyż większość ich postulatów została spełniona.

Strajki na Białostocczyźnie wybuchały spontanicznie. Istotną rolę w ich organizowaniu odegrali młodzi robotnicy. W strajkach aktywny udział wzięli także członkowie partii, którzy utożsamiali się z postulatami strajkujących załóg. We wrześniu 1980 r. głównym motywem strajków było uzyskanie od administracji państwowej konkretnych gwarancji, że porozumienia w Gdańsku będą dotyczyć wszystkich pracowników, w tym także z zakładów z terenu województwa białostockiego.

Strajki charakteryzowały się różnorodnym przebiegiem. Trwały od kilku godzin, do kilku dni. W większości przypadków powoływano komitety strajkowe, które brały na siebie odpowiedzialność za porządek, zabezpieczały maszyny, urządzenia i majątek zakładu pracy. Starano się minimalizować straty powodowane przestojem produkcji. Prawie wszystkie załogi podjęły zobowiązania, iż nadrobią straty wynikłe w trakcie strajków. W okresie od sierpnia do listopada 1980 r. załogi zgłosiły w województwie białostockim około 4919 wniosków i postulatów.

W początkowym okresie strajków przedstawiciele komitetów strajkowych poszczególnych zakładów pracy nie utrzymywali kontaktów. Nie podejmowano również prób tworzenia szerszego porozumienia w postaci Międzyzakładowych Komitetów Strajkowych. Brakowało na Białostocczyźnie wiodącego zakładu pracy, który koordynowałby akcje protestacyjne. Strajkujący byli przy tym pozbawieni fachowej pomocy prawnej.

W miarę upływu czasu i rozszerzania się akcji strajkowej przedstawiciele komitetów strajkowych podjęli próby stworzenia szerszych struktur związkowych. Pierwszy Międzyzakładowy Komitet Założycielski powstał 12 września 1980 r. i obejmował dwa zakłady ze Starosielc: PZRW „Wodrol”, gdzie nowe związki organizował Bernard Bujwicki i Przedsiębiorstwo Elektryfikacji i Technicznej Obsługi Wsi „Eltor” z Michałem Pietkiewiczem na czele. Na przewodniczącego MKZ wybrano Michała Pietkiewicza. Za najważniejsze działanie związkowcy uznali kontakt z MKZ w Gdańsku i zgłoszenie tam faktu powstawania MKZ w Białymstoku.

W związku z tym 17 września 1980 r. do Gdańska, gdzie odbywało się spotkanie 30 delegatów MKZ i Międzyzakładowych Komitetów Robotniczych z całego kraju, udali się Michał Pietkiewicz i Bernard Bujwicki. Zarejestrowali wtedy MKZ. Otrzymali także pełnomocnictwa od L. Wałęsy na reprezentowanie MKZ w Białymstoku.

Nie wszyscy członkowie komitetów założycielskich nowych związków zamierzali wyrazić akces do zarejestrowanego już MKZ. Przedstawiciele z BZPT „Unitra - Biazeł”, BZGraf., Politechniki Białostockiej i Spółdzielni Remontowo – Budowlanej podjęli się organizacji drugiego na terenie Białegostoku Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego. Grupa ta nawiązała kontakt z istniejącym w Warszawie NSZZ „Solidarność” i zaczęła opracowywać statut z zamiarem samodzielnej rejestracji. Pomocy prawnej MKZ udzielał, na prośbę prof. Andrzeja Stelmachowskiego, przybyły ze stolicy Jarosław Kaczyński, adiunkt na Wydziale Administracyjno-Ekonomicznym Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku.

6 października 1980 r., w czasie obrad KKP, Bernard Bujwicky reprezentujący „Wodrol”, Jan Wołowski z FPiU, Tadeusz Waśniewski z PB, Hubert Kaczyński reprezentujący FUW w Białymstoku, Feliks Gołębiowski z BZPT „Unitra – Biazet” uchwaliли rozwiązanie istniejącego Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego i zobowiązali się, że do 10 października 1980 r. w Białymstoku powołany zostanie MKZ reprezentowany przez przedstawicieli wszystkich zakładów pracy w Białymstoku w których działa „Solidarność”.

Po powrocie z Gdańska sygnatariusze powyższego porozumienia przystąpili do scalania struktur „Solidarność”. W sali Stowarzyszenia PAX odbyło się pierwsze spotkanie działaczy białostockiej „Solidarność”, którzy omówili powołanie jednego regionalnego MKZ. Doszło jednak do sporów i kłótni. Dużą rolę odgrywały ambicje liderów nowych związków, którzy chcieli przewodzić w MKZ. Burzliwie dyskutowano o tym, który zakład odegrał największą rolę w czasie wrześnieowych strajków i w związku z tym powinien przejąć rolę lidera. Wiele też czasu poświęcono na omówienie niejasnych kwestii związanych z procedurą zakładania nowych, niezależnych związków. Dyskutowano także do jakiej centrali związkowej ma wchodzić białostocki MKZ. Wskazywano przy tym na Gdańsk i Warszawę. Na sali byli także zwolennicy utworzenia samodzielnego związku pod nazwą „Podlasie”, który obejmowałby obszar województw białostockiego, suwalskiego i łomżyńskiego (takie rozwiązanie lansował Jarosław Kaczyński).

Na powstanie MKZ trzeba było poczekać do następnego zebrania. Odbyło się ono 12 października 1980 r. W tym dniu MKZ zdołał się ukonstytuować. Zrzeszał w swych szeregach związkowców 21 zakładów pracy, reprezentujących 4,6 tys. członków, tzn. pracowników, którzy wystąpili z poprzednich branżowych związków zawodowych. Ponadto przyjęto warunkowo przedstawicieli 12 zakładów, w których nie złożono jeszcze deklaracji o wystąpieniu ze starych związków. Przy organizowaniu MKZ najbardziej aktywni byli przedstawiciele dużych zakładów pracy (FPiU – 1410 członków, BZPT „Unitra – Biazet” – 900 członków, BZGraf., ZNTK w Łapach – około 1800 członków). Spośród przedstawicieli nauki i kultury znaleźli się na zebraniu założycielskim pracownicy Filii Uniwersytetu Warszawskiego, Politechniki Białostockiej, Muzeum Okręgowego, Teatru Dramatycznego im. A. Węgierki. Zebraniu przewodniczył Jerzy Zegarski z PDO „Pakpol”. Wybrano 11 osobowe prezydium MKZ. Działalność „Solidarność” nie napotykała na utrudnienia ze strony władz wojewódzkich.

12 października 1980 r. powstał w Białymstoku Międzyzakładowy Komitet Założycielski. Ustalono, iż MKZ kierowany będzie przez trzech współprzewodniczących: Jerzego Prajznera (BZPT „Unitra – Biazet”), Stanisława Przestrzelskiego (BZGraf.) i Jana Wołowskiego (FPiU). Funkcję rzecznika prasowego powierzono Leszkowi Jakubowi Sławińskiemu. MKZ zrzeszał w swych szeregach związkowców 21 zakładów pracy, reprezentujących 4,6 tys. członków.

Ostatecznie białostocki MKZ objął swym działaniem obszar województwa, a także teren byłego powiatu grajewskiego (leżący w granicach województwa łomżyńskiego). Był to jeden z nielicznych wyjątków w kraju, gdzie obszar działalności MKZ nie pokrywał się z granicami województwa.

Pod koniec października 1980 r. „Solidarność” działała już w 50 zakładach województwa białostockiego pracy i miała w swych szeregach około 8 tys. członków. W miesiąc później w białostockim MKZ zarejestrowanych było 228 organizacji zakładowych o łącznej liczbie 50 tys. członków, a grudniu 1980 r. zarejestrowanych było 333 organizacji zakładowych liczących 63241 członków.

Doceniając rolę niezależnej informacji, MKZ zabiegał o wydawanie drukiem własnego biuletynu informacyjnego. W połowie listopada 1980 r. starania zostały uwieńczone sukcesem i z datą 16 listopada 1980 r. ukazał się pierwszy numer „Biuletynu Informacyjnego MKZ NSZZ „Solidarność”.

Rosły szeregi NSZZ „Solidarność”. W marcu 1981 r. do „Związku” należało 88499 osób. „Solidarność” utworzyła swoje organizacje we wszystkich jednostkach administracyjnych województwa (wyjątek stanowiły gminy: Dubicze Cerkiewne, Czyże i Orla). Działały Terenowe Komisje Koordynacyjne w Hajnówce, Łapach Mońkach, Bielsku Podlaskim, Siemiatyczach. Największe wpływy „Solidarność” miała w dużych zakładach pracy.

24 marca 1981 r., zgodnie z zaleceniem Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”, wszystkie regionalne Międzyzakładowe Komitety Założycielskie przeniosły się na tereny dużych zakładów pracy, skąd były możliwości sprawnego kierowania akcją strajkową Związku. Decyzją MKZ Region Białostok NSZZ „Solidarność”, przekształcił się w Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS), który przeniósł się na teren Fabryki Przyrządów i Uchwytów.

Rozmowy przeprowadzone pomiędzy kierownictwem Związku a władzami państwowymi nie przyniosły rozwiązania konfliktu, ale nawet go zaostrzyły. 27 marca w całej Polsce odbył się czterogodzinny strajk ostrzegawczy. W regionie białostockim strajkowały prawie wszystkie znaczące zakłady pracy. Łącznie strajk objął na Białostocczyźnie 182 zakłady pracy i prawie 54 tys. osób.

4 czerwca 1981 r. rozpoczął się, odroczony w dniu 28 maja I Walny Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność” Region Białostok. W tym czasie do związków zawodowych należało 212 tys. osób, z czego około 112134 osoby, czyli 54% zrzeszonych było w NSZZ „Solidarność”. W Regionie istniało 527 organizacji zakładowych „Solidarność”. Spośród nich wybrano 310 delegatów na Walny Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Białostok. W wyborach wzięło udział około 112 tys. członków Związku.

21 czerwca 1981 r. na placu przy ulicy Leszczykowej, miejscu gdzie miał powstać pomnik „Solidarność” odbyło się poświęcenie sztandaru Zarządu Regionu Białostok NSZZ „Solidarność”. Telegram nadesłał L. Wałęsa. Po komunii świętej ks. bp Edward Kisiel przekazał na ręce przewodniczącego regionu Stanisława Przestrzelskiego dokument z błogosławieństwem papieża Jana Pawła II dla Regionu. Po mszy świętej uformował się pochód z nowym sztandarem na czele i transparentami z napisami „Aby Polska była Polską”. Pod siedzibę MKZ dotarło kilkanaście tysięcy ludzi. Była to jedna z większych manifestacji, jakie widział Białostok (liczniejsze bywały tylko w czasie ważnych uroczystości religijnych, czy też przymusowych pochodów 1 majowych). Rzesze białostoczan, którzy dobrowolnie wzięli udział w uroczystościach poświęcenia sztandaru białostockiej „Solidarność” były świadectwem poparcia działalności Związku.

25 – 26 czerwca 1981 r. w Białymstoku odbyła się druga tura I Walnego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”. W trzecim głosowaniu przewodniczącym Zarządu Regionalnego został wybrany Stanisław Marczuk, dotychczasowy przewodniczący Komisji Zakładowej Fabryki Przyrządów i Uchwytów.

Zarząd Regionu NSZZ „Solidarność” kontynuował spotkania z kierownictwem KW PZPR i wojewodą białostockim. Związkowcy zapoznawali się z sytuacją gospodarczą województwa. Informacje nie były najlepsze. Następował dalszy spadek produkcji, wydajności pracy, przy jednoczesnym wzroście płac. Produkcja przemysłowa w I półroczu 1981 r. była o 7,6% niższa niż w tym samym okresie 1980 r., wydajność pracy spadła o 8,7%, płace wzrosły średnio o około 30%. Brakowało surowców, w tym szczególnie dotkliwie były braki surowców pochodzących z importu. Oddano do użytku o około 20% mniej mieszkań niż w latach poprzednich. Skupiono o ponad 25% mniej żywca niż w poprzednim roku. Gwałtownie spadała ilość mleka sprzedawanego przez rolników. Wprowadzona reglamentacja żywności nie spełniła oczekiwań, gdyż zabrakło mięsa do realizacji kartek. Braki mięsa pogłębiały trudności zaopatrzenia w mleko, a także deficyt tłuszczów, serów, masła, itp. Wystąpiły dotkliwie braki proszku do prania i mydła (zrealizowano tylko 55%

zapotrzebowania). Zmniejszono o 17% sprzedaż papierosów, w sklepach zabrakło zmechanizowanego sprzętu gospodarstwa domowego, odzieży i obuwia. Rosła inflacja, co spowodowane było zwiększającą się ilością pieniędzy i gwałtownie kurczącymi się możliwościami zaopatrzenia w towary. Przed sklepami rosły gigantyczne kolejki, a stojący w nich ludzie narzekali, iż trudności zaopatrzeniowe zostały spowodowane nie tylko przyczynami obiektywnymi związanymi z kryzysem gospodarczym, lecz także świadomą działalnością mającą na celu dezorganizację rynku i wywieranie presji na społeczeństwo w celu odciążenia jego uwagi od programu reform, jakie zaproponowała „Solidarność”. Nie wykluczano sytuacji, iż część aparatu władzy przeciwna procesowi odmowy stara się doprowadzić do załamania rynku i wywołania niezadowolenia społeczeństwa. Odgłosy te dochodziły do władz KW PZPR, które poleciły wojewodzie powołanie Wojewódzkiego Zespołu ds. Zwalczenia Spekulacji i Wojewódzkiego Sztabu ds. Rynku Wewnętrznego. Ich zadaniem było zapobieganie wykupu i spekulacji towarami.

5 września 1981 r. w Gdańsku zebrał się uczestnicy I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”. Region Białystok reprezentowali: Zenon Biender, Bernard Bujwicki, Marian Czaczkowski, Edward Łuczycki, Longin Malec, Stanisław Marczuk, Michał Pietkiewicz, Krzysztof Rutkowski, Leopold Stawecki i Tadeusz Waśniewski.

10 września 1981 r. w czasie obrad Zjazdu głos w dyskusji zabrał Bernard Bujwicki, który stwierdził, iż władzę ogólnozwiązkową należy oprzeć na silnych regionach i autorytetach Związku. Według przemawiającego trzeba było zachować dotychczasową koncepcję KKP, wedle której członków KKP, poza przewodniczącym, wybierały regiony. Stanisław Marczuk wystąpił z inicjatywą utworzenia ogólnopolskiej „sieci” spółdzielczej. Michał Pietkiewicz przedstawił dramatyczne losy Polaków mieszkających w ZSRR i apelował o udzielenie im pomocy materialnej.

W strukturze organizacyjnej Region Białystok NSZZ „Solidarność” należał do mniejszych organizacji związkowych w kraju. Liczył 112 tys. członków, podczas gdy, np. Region Śląsko-Dąbrowski 1400 tys. członków, czy też sąsiadujące Mazowsze 911 tys. członków.

Powstawanie i działalność NSZZ „Solidarność” na Białostocczyźnie doskonale obrazują materiały archiwalne wytworzone przez PZPR i przechowywane w Archiwum Państwowym w Białymstoku. Materiały te trafiły do Archiwum w 1990 r. Już po przekazaniu do Archiwum przystąpiono do ich porządkowania zgodnie z zasadami obowiązującymi w archiwistyce. Chcieliśmy również by bez trudu mogli z nich korzystać wszyscy zainteresowani. Są one udostępniane bez zbędnych formalności w Pracowni Naukowej Archiwum. Pozwala na to Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 13 grudnia 2000 r. w sprawie określenia szczególnych wypadków i trybu wcześniejszego udostępniania materiałów archiwalnych (Dz. U nr 13, poz. 116 z 2001 r.).

Udostępnianie ułatwiła także ustawa o ochronie informacji niejawnej, która pozwoliła znieść klauzule tajności z wielu dokumentów wytworzonych przez PZPR i traktować je jako dokumenty jawne i ogólnodostępne.

Aby ułatwić dostęp do tych materiałów archiwalnych, a także zainteresować szczególnie młodzież najnowszą historią Białostocczyzny w Internecie prezentujemy wybór ponad 400 dokumentów z dość dużego zespołu archiwalnego, który znajduje się w zasobie Archiwum. Wystawę tychże dokumentów przygotowaliśmy z okazji 25. rocznicy powstania NSZZ „Solidarność”.

Marek Kietliński